

Leendert Colijn*

Vakbondsmilitantie en krisispolitiek

Over kapitalistisch herstel
in Nederland en het
Verenigd Koninkrijk (1970-1982)

1 Het politieke karakter van de crisis

In 1943 schreef *Michal Kalecki* een artikel over de politieke rationaliteit van de conjunktuurcyclus. Hij voorspelde dat na de oorlog de overheid een belangrijk deel van de bestedingen in de kapitalistische landen voor haar rekening zou nemen, zodat volledige werkgelegenheid en stijgende winsten mogelijk zouden worden. Erg lang zou dat echter niet kunnen duren, want 'big business' houdt niet van overheidsbemoeienis en -investeringen. Bovendien zou volledige werkgelegenheid leiden tot politieke en sociale veranderingen, die de kapitalistische machtsverdeling aantasten: "... onder een volledige werkgelegenheidspolitiek zou het ontslag zijn disciplinerende rol niet meer kunnen spelen. De sociale positie van de baas zou worden ondermijnd en de zelfverzekerdheid en het klassebewustzijn van de arbeiders zou groeien. Stakingen voor beter loon en betere werk-omstandigheden zouden politieke spanningen veroorzaken".¹ De angst van de werkgevers gaat zo ver, dat deze laatsten volgens Kalecki discipline in de werkplaats en politieke stabiliteit prefereren boven winsten.

Binnen deze idee van de politieke conjunktuurcyclus bestaan de tegenmaatregelen van werkgeverskant uit een verminderde investeringsbereidheid en een daarmee toenemende uitstoot van

132

---

*Student algemene economie RU Groningen. Angus Maddison stimuleerde mij bij het formuleren van de probleemstelling. Hij, Rob de Klerk en Hans Schenk voorzagen eerdere versies van (soms ontmoedigend) commentaar.

1. M. Kalecki, *Political Aspects of Full Employment* (1943), in: idem, *Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy*, Cambridge (UK) 1971, pp. 140-1.

arbeid. Als legitimatie van de daarmee samenhangende produktieverliezen worden dan 'strukturealistische' verklaringen aangewend, zoals te hoge lonen en uitkeringen, marktimperfecties en overheidsbemoeienis.

Voor de lange-termijnekonoom *Maddison* is het duidelijk, dat dergelijke denkbeelden met name opgang maken bij een neergaande conjunctuur: "dit soort verklaringen komen telkens terug in periode van verminderde activiteit (...) (terwijl) een deel van de werkloosheid voorkomen had kunnen worden door een wat minder omzichtige makro-politiek".² Karakteristiek voor de overheidspolitiek in dergelijke tijden is een terugkeer naar de ideologie van het 'gezond financieren' ('sound-finance'). In de praktijk nemen financieringstekorten vaak nog toe. Maar in de ideologie wordt de overheid impliciet vergeleken met een kleine risikomijdende ondernemer. 's Lands kassier beschermt het land voor een bankroet. Vooral niet-vakekonomen spreekt het beeld van 'de aan te halen broekriem' bij verminderde inkomsten aan. Over de rol van de wetenschap schreef Kalecki in dit verband het volgende: "big business' (...) zal waarschijnlijk meer dan één ekonom weten te vinden om te verklaren dat de toestand duidelijk ongezond was".³

Het politieke doel van dit ideologische tegenoffensief en de daarbij-behorende bezuinigingen op makro-ekonomisch niveau is, aldus Kalecki, het terugdringen van de ekonomische macht van de overheid. Door de terugkeer naar 'sound-finance' worden de voorwaarden geschapen voor een werkgelegenheidsniveau dat weer afhankelijk is van het vertrouwen ('state of confidence') en de investeringsbereidheid van de partikuliere kapitaalbezitters.⁴

---

2. A. Maddison, *Ontwikkelingsfasen van het kapitalisme*, Utrecht 1982, pp. 201-2.

3. Kalecki, a.w., p. 144. Met betrekking tot de relatieve betekenis van wetenschappelijke inzichten en kleine-ondernemersmentaliteit voor de Britse ekonomische politiek merkt J.C. Pratten (*Mrs. Thatcher's Economic Experiment*, *Lloyds Bank Review* (143), 1982, pp. 39-40) op: "Mevrouw Thatchers beleid is niet gebaseerd op consensus onder ekonomen (...). Zeker zijn er een aantal die haar politiek steunen,

maar zij vormen een kleine fraktie van de vakekonomen". De bron van de overtuigingskracht ligt wellicht in de "middenstandsachtergrond, die moet hebben bijgedragen tot het ongeduld ten opzichte van de haar ondergeschikte bureaucratie". Relevant in dit opzicht is Keynes' waarschuwing voor "praktische lieden, die zelf geloven van elke intellektuele invloed vrij te zijn, (maar) gewoonlijk de slaven zijn van een of andere overleden ekonomist".
4. *Ibid.*

Lang niet alle vakekonomen geloven in de bezuinigingspolitiek. Zij verwijzen daarvoor graag naar Oostenrijk en Noorwegen, waar een succesvolle expansieve politiek gevoerd wordt.⁵

In Nederland hebben met name de Amsterdamse School (Driehuis en de links-keynesianen van *Economisch beleid uit de klem* en opmerkelijkerwijze de Groningen VVD'er Kuipers (met Van Zon)⁶ studie gemaakt van de economische irrationaliteit van werkloosheid in de jaren zeventig. Die irrationaliteit kan worden afgemeten aan het verlies aan baten: belastingopbrengsten, verhoogde produktie en afzet, hoger capaciteitsgebruik van kapitaalgoederen. Anderzijds worden de lasten hoger: uitkeringen en voorzieningen om werklozen 'bezig te houden'. Werkloosheid zou economisch rationeel kunnen zijn, als daardoor een basis wordt gelegd voor structureel herstel op termijn. Met betrekking tot de netto-kosten voor het overheidsbudget van een volledige-werkgelegenheids-politiek verschillen de meningen enigszins. Een OECD-rapport⁷ stelt dat de netto-kosten van 'direct job creation' 49% van de initiële kosten bedragen. Het Nederlandse NVV rekende uit dat "alleen al de direkte inverdieneffekten de kosten van het scheppen van werkgelegenheid grotendeels zouden vergoeden",⁸ dit nog afgezien van de multiplikaator/accelerator-wisselwerking op termijn. Hoewel onderzoeken doen vermoeden dat werkloosheid economisch inderdaad irrationeel is, is nog niet Kalecki's stelling beschouwd die stelt dat werkloosheid *politiek rationeel* kan zijn voor de kapitaalbezitters. Werkloosheid en bezuinigingsideologie versterken namelijk de positie van de faktor 'kapitaal' in de strijd om macht en inkomen. De op bezuinigingen gebaseerde afbraak van de verzorgingsstaat herintroduceert de "angst om van honger om te komen",⁹ in schulden te geraken en maakt de faktor 'arbeid' kneedbaarder, gewilliger en goedkoper in te passen in het produktieproces.

Het is met het oog op dit alles interessant de economische recessie in het Verenigd Koninkrijk en Nederland in de jaren zeventig te bezien in het licht van de politieke krisistheorie van Kalecki. Een

---

5. T. Barker, *Long Term Recovery: A Return to Full Employment*, *Lloyds Bank Review* (143), 1982, p. 35 en A. Maddison, *Western Economic Performance in the 1970's*, *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 1980, p. 278 en OECD, *Economic Surveys (Norway)*, Parijs 1982, p. 34.
6. C. van Ewijk e.a. (red.), *Economisch beleid uit de klem*, Amsterdam 1980

en S.K. Kuipers en A. van Zon, *Output and Employment Growth in the Netherlands in the Postwar Period: a Putty Clay Approach*, *De Economist*, 1982, pp. 38-70.
7. OECD, *Direct Job Creation*, Parijs 1980, p. 24.
8. Geciteerd uit Y.S. Brenner, *Bezuinigen is geen werk*, Amsterdam 1981, p. 128.
9. *Ibid.*, p. 4.

poging daartoe wordt hier gewaagd. De centrale vraagstellingen zijn daarbij:

- a. is crisis economisch rationeel? Omdat betoogd zal worden dat de crisis nòch onafwendbaar, nòch economisch rationeel is, maar veeleer politiek bepaald, dringt zich een tweede vraag op:
- b. welke oplossingen voor de crisis zijn politiek haalbaar? Als het zo is, zoals Kalecki stelt, dat werkgevers economisch belang hebben bij volledige werkgelegenheid, maar bang zijn voor de politieke instabiliteit en het verlies van arbeidsdiscipline dat met volledige werkgelegenheid gepaard gaat, welke economische politiek kan dan de centrale overheid nog voeren? Uit Kalecki's theorie laat zich de *hypothese* afleiden *dat een keynesiaanse bestedingspolitiek acceptabel wordt voor de kapitaalbezitters in een land, naarmate de arbeidersklasse van dat land volgzamer en handelbaarder is.*

Het is nu de bedoeling van dit artikel aannemelijk te maken, dat een keynesiaanse volledige-werkgelegenheidspolitiek in Nederland niet en in het Verenigd Koninkrijk wel de kapitalistische orde zal aantasten. De faktor *militantie van de arbeidersbeweging* bepaalt mede de aard van de anti-crisispolitiek die 'het kapitaal' voorstaat. Getracht zal worden plausibel te maken dat de Britse vakbeweging (veel militanter dan de Nederlandse) het vredege herstel van kapitalistische verhoudingen in de bedrijven belemmert. De Nederlandse arbeidersbeweging (en de vertegenwoordigers in de vakbonden) zullen zich nauwelijks kunnen (of willen?) verzetten tegen een kapitalistische crisispolitiek van aanpassing en bezuiniging. Deze tembaarheid staat in schril contrast met de volhardende militantie van de Britse vakbonden. Verschillen in discipline in de bedrijven en politieke stabiliteit zijn ervan het gevolg.

Onmiddellijk moet erkend worden dat het karakter van dit artikel sterk explorerend en hypothetisch is. Hard bewijsmateriaal dat in kwantitatieve zin het belang aantoont van een kulturele faktor (aktie- en verzetsbereidheid van de arbeidersklasse) is niet voorhanden. De interpretatie in dit artikel van de recente economische recessie is dan ook niet empirisch toetsbaar, zoals dat overigens meestal bij dergelijke beschouwingen het geval is. Toch zal kwantitatief materiaal aangedragen worden dat de plausibiliteit van de stellingname probeert te versterken.

135

Van expansieve naar kontraktieve politiek: de feitelijke

2. Ontwikkelingen

Deze paragraaf zal proberen voor de twee landen een kwantitatief beeld te geven van een tweetal tendenties (deïndustrialisatie en

internationalisatie van kapitaal) die uitingen zijn van de invloed van de faktor 'kapitaal' op het niveau van de werkgelegenheid. Ook een belangrijk gevolg (binnenlandse onderbesteding) en de reactie van de nationale overheden komen aan de orde.

1. *Deïndustrialisatie* wordt gedefinieerd als "een ononderbroken daling in industriële werkgelegenheid of produktie".¹⁰ Hier is het absolute *industriële* werkgelegenheidsniveau genomen, omdat de industrie meer dan de dienstensektor gekarakteriseerd wordt door de kapitalistische produktiewijze. In de industriële sektor bepalen kapitaalbezitters op de meest direkte wijze het niveau van de investeringen en de aard van de te kiezen technologie. Uit tabel 1 blijkt dat de vermindering van industriële werkgelegenheid een zich over een langere termijn uitstrekkende tenens is. Deze lijkt zich zelfs *onafhankelijk* van de nationale economische politiek door te zetten. Op grond van dit geven ligt het voor de hand, te konkluderen dat uitbreiding van de werkgelegenheid in de industrie onmogelijk is, zeker nu nieuwe investeringen de kapitaalintensiteit van de produktie verhogen. Een Brits onderzoeker¹¹ stelt dan ook dat ongerichte overheidsstimulering van de industriële investeringen in de partikuliere sektor tot een versneld verlies aan arbeidsplaatsen zal leiden. Er lijkt hier sprake van een structurele tendens, waarin 'het kapitaal' tracht – door konsekwent te kiezen voor kapitaal-intensieve methoden van produktie – de relatieve machtspositie ten opzichte van 'de arbeid' te vergroten. Tenslotte is het immers de investeringsbereidheid van de ondernemers en kapitaalbezitters, die het werkgelegenheidsniveau bepalen: wat, waar, hoe en of er geïnvesteerd wordt. Gebeurt dit niet dan kan men spreken van een investeringsstaking.

2. Ook grote werkgelegenheidseffekten heeft de voortgaande tendens tot *internationalisatie van het partikuliere kapitaal*. Naast het niveau en de technologische 'bias' van de investeringen bepalen de kapitaalbezitters eveneens de internationale spreiding van deze investeringen. In (trendmatig) toenemende mate worden direkte partikuliere investeringen vanuit Nederland en het Verenigd Koninkrijk in het buitenland gedaan.

Uitgedrukt in procenten van het Bruto Nationaal Produkt bedroegen de bruto buitenlandse investeringen vanuit Nederland 1,1% in 1960 en stegen ze tot 4,4% in 1980.¹² Dit is een lange-

10. A. Cairncross, What is De-Industrialisation, in: F. Blackaby (red.), *De-Industrialisation*, Londen 1978, p. 5.

11. *Full Employment Priority*, Nottingham 1978, p. 113.

12. Brenner, a.w., p. 35.

	Verenigd Koninkrijk				Nederland			
	werknemers in nijverheid in duizenden	index (1970 = 100)	totale beroepsbevolking	% beroepsbevolking in nijverheid	werknemers in nijverheid in duizenden	index (1970 = 100)	totale beroepsbevolking	% beroepsbevolking in nijverheid
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1970	8.342	100	25.308	33,0	1.145	100	4.641	24,7
1971	8.058	97	25.123	32,1	1.128	99	4.724	23,8
1972	7.779	93	25.195	30,9	1.090	95	4.772	22,8
1973	7.830	94	25.547	30,6	1.076	94	4.804	22,4
1974	7.873	94	25.601	30,8	1.074	94	4.840	22,1
1975	7.490	90	25.798	29,0	1.037	91	4.889	21,2
1976	7.246	87	26.097	27,8	995	87	4.935	20,2
1977	7.292	87	26.287	27,7	968	85	4.990	19,4
1978	7.257	87	26.407	27,5	941	82	5.044	18,7
1979	7.176	86	26.464	27,1	926	81	5.106	18,1
1980	6.807	82	26.380	25,8	920 ^a	80	5.206	17,7
1981	6.038	72	26.069	23,2	890 ^a	78	5.102 ^a	17,4
1982	5.666	68				76 ^b		

a. Schattingen met behulp van cijfers uit CBS, *Nationale Rekeningen 1981*, Den Haag 1982.

b. Zie bronnen (1).

Bronnen:

(1) CSO, *Annual Abstract of Statistics*, Londen en OECD, *Main Economic Indicators*, Parijs.

(3) Eurostat, *Review 1971-1980*, Luxemburg 1982.

(5) en (7) Eurostat, *Review 1970-1979* en *Review 1971-1980*, Luxemburg 1981, 1982.

termijntendens; het feitelijk verloop is niet rechtlijnig, maar schommelend (kolom 6 in tabel 2). Voor zowel Nederland als het Verenigd Koninkrijk bestaat er nog een bijkomend probleem. De export van kapitaal (en daarmee de export van potentiële werkgelegenheid) wordt niet gecompenseerd door import van 'ondernemend' vermogen. Over import met beleggingskarakter heeft Nederland met name de laatste jaren niet te klagen. Deze

tabel 2

Internationalisatie van het partikuliere kapitaal

	bruto investeringen in lopende prijzen	bruto overheids- investeringen	bruto partikuliere investeringen in woningen	bruto partikuliere investeringen van bedrijven	bruto buitenlandse investe- ringen in het VK resp. Ned.	bruto Britse resp. Nederlandse investeringen in het buitenland	saldo kapitaalexport	bruto Britse resp. Nederlandse investeringen in de wereld	% investeringen in het buitenland
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
				= (1)-(2) -(3)			= (5)-(6)	= (4)-(7)	= (6):(8)
Verenigd Koninkrijk (in miljarden pond sterling)									
1970					0,4	0,5	-0,2		
1971	10,5	4,5	0,8	4,7	0,4	0,7	-0,2	4,9	14
1972	11,2	4,6	1,3	5,3	0,4	0,7	-0,3	5,6	13
1973	13,9	5,5	1,7	6,7	0,7	1,6	-0,9	7,6	21
1974	16,2	6,9	1,7	7,6	0,9	1,6	-0,7	8,3	19
1975	20,5	8,8	2,2	9,5	0,6	1,2	-0,6	10,0	12
1976	23,4	10,1	2,3	11,0	0,8	2,2	-1,3	12,3	17
1977	25,4	9,5	2,3	13,7	1,3	1,9	-0,5	14,2	13
1978	29,2	9,3	3,1	16,9	1,3	2,7	-1,4	18,3	15
1979	33,7	11,1	3,3	19,3	1,8	2,8	-1,0	20,3	14
1980	40,1	12,3	3,5	24,2	2,1	2,6	-0,5	24,7	11
1981	40,4*	11,1*	3,3*	25,8*	0,9	5,2	-4,3	30,1	17
Nederland (in miljarden guldens)									
1970	29,5	5,5	6,0	18,0	1,9	1,9	0,0	17,9	11
1971	33,4	6,4	7,4	19,6	2,1	1,5	0,6	19,1	8
1972	34,7	6,4	9,4	18,9	1,9	2,2	-0,2	19,2	11
1973	38,7	6,5	10,6	21,6	2,4	2,6	-0,2	21,8	12
1974	41,4	7,2	10,5	23,8	2,6	4,6	-2,0	25,8	18
1975	43,6	8,5	10,6	24,4	2,5	4,2	-1,7	26,1	16
1976	46,4	9,1	11,9	25,0	0,9	3,0	-2,0	27,9	11
1977	57,9	9,3	17,6	31,0	1,5	3,7	-2,2	33,2	11
1978	63,3	9,6	19,4	34,3	1,5	3,8	-2,3	37,1	10
1979	66,5	9,8	19,8	36,9	2,6	4,8	-2,2	39,2	12
1980	69,7	11,0	21,8	37,0	3,1	5,9	-2,8	39,7	15
1981	66,4	11,3	20,3	34,9	4,9	8,1	-3,2	38,0	21

Bronnen:

Verenigd Koninkrijk: kolommen (1)-(4): OECD, *Economic Outlook*, verschillende jaargangen, Parijs; kolommen (5)-(7): IMF, *Balance of Payments Statistics*, verschillende jaargangen, Washington DC.

* Schattingen met behulp van cijfers uit Eurostat, *Review 1971-1980* (prijs-indexcijfer investeringsgoederen) en OECD, *Economic Outlook*, juli 1982 (volume-indexcijfer investeringen).

Nederland: Kolommen (1)-(4): CBS, *Nationale Rekeningen*, verschillende jaargangen, 's-Gravenhage; kolommen (5)-(7): zie Verenigd Koninkrijk.

kapitaalimport levert echter slechts enige werkzaamheden voor administratief personeel in de bankwereld op. Kapitaalexport moet gezien worden als één facet van internationalisatie van het kapitalisme: het verplaatsen van concern-activiteiten (deelproductieprocessen) van het moederland naar andere delen van de wereld. Deze 'herstructurering' gaat gepaard met expansieve groei van het internationale kapitaalverkeer en verhoogde in- en uitvoer van goederen en diensten. Binnenslands laten zich vooral de negatieve effecten van bedrijfssluitingen merken. Volgens sommigen wordt daarbij zelfs een binnenlands politiek effect beoogd. Door "een bewuste herstructurering van economische, sociale en politieke verhoudingen", veroorzaakt door een internationalisatiegolf, verliezen de nationale arbeidersklassen en de overheden greep op de economische ontwikkeling.¹³ De recente netto-kapitaalvlucht uit Nederland en het Verenigd Koninkrijk is een teken dat 'het kapitaal' zich versneld internationaliseert en zich daarmee onttrekt aan de controle van de respectieve nationale overheden. De zojuist aangehaalde auteurs stellen voorts dat tijdens een periode van 'herstructurering' (krisis) de internationalisatie de "kern (is) van de crisisstrategie die door de grote concerns wordt gevolgd".¹⁴

3. De twee genoemde tendensen in het kapitalisme oefenen een negatieve werking uit op het werkgelegenheidsniveau. De *effektieve vraag* vanuit het binnenland zal bij ongewijzigd beleid tekort schieten voor het op peil houden van de werkgelegenheid. Tabel 3 geeft een beeld van de onderbestedingen, afgemeten aan de daling van het capaciteitsgebruik in de nijverheid van de beide besproken landen. Deze tabel laat zien dat de reële binnenlandse vraag in beide landen onvoldoende steeg — de laatste jaren daalt deze zelfs — om een optimaal maatschappelijk gebruik van 'arbeid' en 'kapitaal' te waarborgen.

Officiële instanties en het bedrijfsleven wijten de Britse en Nederlandse werkloosheid nogal eens aan de hoge relatieve arbeidskosten. Lagere kosten zouden leiden tot hogere export en produktie en een lagere werkloosheid. Tabel 4 geeft aan wat de werkelijke ontwikkelingen waren van de relatieve concurrentieposities. Als maatstaf is de index van de relatieve arbeidskosten per eenheid produkt in de nijverheid (uitgedrukt in een neutrale valuta) genomen.

---

13. F. Crone en H. Overbeek, Nederland en het wereldkapitalisme. Een introductie tot de problematiek van de internationalisatie van het

kapitaal, in: F. Crone en H. Overbeek (red.), *Nederlands kapitaal over de grenzen*, Amsterdam 1981, pp. 12-3.
14. *Ibid*, p. 35.

Onderbesteding

jaar	Verenigd Koninkrijk				Nederland				
	bruto binnen- landse vraag in miljoenen ponden (lopen- de prijzen) (1)	volume- index (1)	graad van kapaciteits- gebruik van bedrijven (2)	% onderne- mings- mengen dat op volle ka- paciteit werkt (4)	werkloos- heids- percen- tage (5)	bruto binnen- landse vraag in miljoenen gulden (lopen- de prijzen) (6)	volume- index (6)	graad van kapaciteits- gebruik van bedrijven (8)	werkloos- heids- percentage (9)
1970	50.520	91.8	88.4	46	2.6	116.060	92.2	—	1.1
1971	56.380	92.8	87.1	24	3.3	129.790	94.6	81	1.6
1972	63.330	96.8	86.0	40	3.7	142.400	95.5	84	2.8
1973	74.670	104.2	90.7	60	2.6	162.340	100.2	86	2.8
1974	87.420	102.0	85.9	42	3.9	184.370	101.8	84	3.5
1975	106.780	100.0	82.7	22	2.9	201.090	100.0	76	5.0
1976	126.560	102.8	85.6	30	5.3	229.740	104.9	78	5.3
1977	143.850	102.9	85.5	32	5.8	268.960	110.0	80	5.1
1978	163.380	106.5	87.6	35	5.7	293.020	114.1	83	5.1
1979	192.270	110.2	86.7	49	5.4	312.140	115.6	79	5.1
1980	220.270	106.9	82.5	24	6.8	329.870	115.0	78	5.9
1981	241.000*	105.5	—	22	10.6	330.000*	108.7*	76	9.0
1982	—	—	—	25	12.5	—	—	—	12.9

*) Schattingen met behulp van OECD- en CBS-cijfers.

Bronnen:

(1), (2), (6), (7) Eurostat, *Nationale Rekeningen, Totalen 1960-1980*, Luxemburg 1982.(3) OECD, *Economic Outlook*, juli 1982, Parijs, p. 25.(4), (5), (8) OECD, *Main Economic Indicators*, verschillende uitgaven, Parijs.(9) CBS, *Sociale Maandstatistiek*, verschillende uitgaven, 's-Gravenhage.

Relatieve arbeidskostenontwikkeling ('relative unit labour cost in manufacturing')

jaar	Verenigd Koninkrijk		Nederland	
		index		index
1970	104	100	89	100
1971	106	102	91	102
1972	104	100	93	104
1973	90	87	96	108
1974	93	89	97	109
1975	100	96	100	112
1976	90	87	98	110
1977	90	87	100	112
1978	97	93	99	111
1979	115	111	98	110
1980	143	137	92	103
1981	145	139	82	92
1982	—	127*	—	91*
1983	—	124*	—	86*

*) Voorspellingen OECD, *Economic Outlook*, juli 1982, Parijs, p. 40.

Bron: OECD, *Main Economic Indicators*, Parijs, verschillende uitgaven.

Lagere of hogere loonkosten in internationaal perspectief: het lijkt allemaal niets uit te maken. Met name de jaren 1978-1981 zijn illustratief. Terwijl in Nederland de relatieve arbeidskosten in de nijverheid dalen met 17% en in het Verenigd Koninkrijk stijgen met 46% zet de afbraak van de industriële werkgelegenheid zich in *beide* landen onverminderd voort (zie tabel 1). Zelfs De Nederlandsche Bank moest in het Jaarverslag 1981 eufemistisch erkennen dat "in het licht van de loonkostenverbetering in de industrie (...) het herstel (?) aarzelend moet worden genoemd". De internationale 'herstructurering van het kapitaal' is dan ook een proces, waarbij kosten niet (meer) de hoofdrol spelen. Handels- en kapitaalstromen zouden daarentegen veeleer verklaard moeten worden uit de toeneming van de interne leveringen binnen de multinationale ondernemingen en de 'non-price-competition', waarbij gedacht moet worden aan kwaliteit, 'servicing', levertijd en dergelijke.¹⁵

4. Het *bestedingsbeleid van de overheden* is met het oog op werkgelegenheid en produktiegroei ook negatief geweest. Matiging van de lonen en de overheidsbestedingen hebben geleid tot verdere onderbezetting van het produktieapparaat.

Een daling van konsumptieve bestedingen en investeringen in de particuliere sektor kan opgevangen worden door verhoogde overheidsbestedingen. Er is een aantal maatstaven ontwikkeld die aangeven in hoeverre de bestedingspolitiek van de overheid heeft bijgedragen aan groei of verval. Tabel 5 geeft daarvan een aantal voorbeelden. Kolommen 1 en 2 tonen de procentuele bijdragen van de overheidsbestedingspolitiek aan het Bruto Nationaal Produkt. Terwijl in 1973 het Britse beleid nog groeibevorderend was, treedt sinds Thatcher de overheid als absolute groeiremmer op. Voor Nederland zijn vergelijkbare cijfers minder duidelijk (kolom 2). Wel zijn van ons land met behulp van bouwjaar modellen schattingen gemaakt van de effectiviteit van overheidsbestedingsimpulsen.¹⁶ Deze maatstaf is enigszins moeilijk te interpreteren, maar een score van + 1.00 in kolom 5 duidt op een 100% demping van schommelingen in de particuliere uitgaven. Eén keer (1973) overkompenseerde de Nederlandse overheid het tekort aan particuliere bestedingen (score + 1.60) en in 1978 was de demping bijna perfect (score + 0.88).

Illustratiever voor de ontwikkelingen van de laatste jaren zijn echter de kolommen 3 en 4, die tonen voor welk bedrag de binnenlandse bestedingen moeten stijgen, wil de produktiekapaciteit op normale schaal functioneren. Kuipers en Van Zon¹⁷ hebben gebruik gemaakt van een bouwjaar model voor hun onderbestedingsberekeningen. In 1980 bedroegen de onderbestedingen in Nederland maar liefst f 23,2 miljard (oftewel 6,53% van het BNP). Dat betekent dat de gemiddelde Nederlander volgens dit model in 1980 6,53% rijker had kunnen wezen dan hij in feite was.

Globaal beschouwd kan op grond van de gegevens uit tabel 5 gesteld worden dat de Britse en Nederlandse overheden de laatste jaren respectievelijk een negatieve en een onvoldoende bijdrage hebben geleverd aan de maatschappelijke welvaart.

5. *Samenvatting*: internationalisatie van 'het kapitaal' en afnemende werkgelegenheid in de nijverheid treden in beide beschouwde landen op. Loonkostendaling in de nijverheid lijkt dergelijke processen niet te kunnen vertragen. Internationalisatie

Het effect van bestedingspolitiek

jaar	Verenigd Koninkrijk		Nederland		maatstaf voor succes van bestedingspolitiek (100% succes bij score = + 100)
	bijdrage van bestedingspolitiek van de overheid aan het BNP in % van het BNP	bijdrage van bestedingspolitiek van de overheid aan het BNP in % van het BNP	feitelijke onderbesteding in miljarden gulden (lopende prijzen)	onderbesteding als % van het BNP (= potentiële bijdrage bestedingspolitiek aan het BNP)	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1970	.	-0.63	2.5	2.11	-0.42
1971	.	0.05	2.3	1.71	0.03
1972	.	-0.93	2.7	1.78	-1.09
1973	1.3	-0.41	0.9	0.50	-4.29
1974	0.6	0.15	-0.1	-0.06	1.60
1975	0.1	2.55	2.4	1.15	0.69
1976	0.5	0.74	-4.3	-1.84	-0.68
1977	-0.6	-1.26	-0.8	0.30	0.81
1978	0.6	2.30	0.9	0.33	0.88
1979	-0.7	0.70	10.6	3.26	0.18
1980	-0.8	-0.50	23.2	6.53	-0.08

Bronnen:

- (1) A. Maddison, *Ontwikkelingsfasen van het Kapitalisme*, Utrecht 1982, p. 188.
- (2), (4), (5) C.J.M. Sterks, *Begrotingsnormen* (dissertatie), Groningen 1982, p. 221.
- (3) S.K. Kuipers en A. van Zon, *Output and Employment...*, *De Economist*, 1982, p. 65.

en deïndustrialisatie kunnen worden geïnterpreteerd als structurele wapens die 'het kapitaal' inzet tegen 'de arbeid'. Met behulp van conservatieve regeringen lijkt 'het kapitaal' de laatste tijd nog een derde (konjunktureel) wapen in te zetten: matiging van overheidsuitgaven om weer ruimte te maken voor een 'gezonde' marktkeconomie.

3 De kontradikties tussen de oplossingen

Het toenemen van de mate waarin produktieve capaciteit onbenut blijft heeft aanleiding gegeven tot de ontwikkeling van een viertal soorten oplossingen:

- a. de overheid moet de bestedingen stimuleren als de particuliere sektor het laat afweten (bestedingspolitiek);
- b. de overheid moet bezuinigen om de particuliere sektor ruimte te geven, zodat 'echte' banen worden gekreëerd (draagvlaktheorie en de 'ekonomie van het aanbod' of 'supply-side-economics'). De marktsektor moet gestimuleerd worden door belastingverlaging, privatisering van overheidstaken, mededingingspolitiek (met name moet de rol van de vakbeweging in de loonvorming worden teruggedraaid), internationale concurrentie en vermindering van regulering door de overheid (deregulering).¹⁸ Een gematigde variant is de zogenaamde 'export-led-boom'-oplossing: door lage lonen en vergroting van de produktiviteit zal het buitenland meer bestedingen gaan plegen, zo luidt de hoop van de aanhangers van deze theorie;
- c. de overheid moet zo min mogelijk doen, want zij werkt vrijwel altijd verstorend op de marktkeconomie. De enige beleidsvariabele is de konstante groeivoet van de geldhoeveelheid. Het monetarisme schrijft voor dat nooit direkt mag worden ingegrepen in het markt- en machtsspel tussen werkgevers en werknemers. Monopolistisch gedrag van vakbonden en bedrijven leidt onvermijdelijk tot het zich uit de markt prijzen, en de werkloosheid en onderbenutting die er het gevolg van is, is geheel vrijwillig;¹⁹
- d. de overheid moet direkt ingrijpen en plannen in het economisch proces, want de markt in klassieke zin bestaat niet meer of produceert onnodig veel ongewenste effecten. Dit is vooral de positie van de Britse links-keynesianen (Cambridge Economic Policy Group) en zij heeft een zekere steun weten te verwerven in de Labour Party en de vakbonden. Het in 1974 gesloten 'Social

---

18. P. Minford en D. Peel, *Is the Government's Economic Strategy on Course?*, *Lloyds Bank Review*

(140), 1981, p. 16.
19. *Ibid.*, p. 6.

Contract' tussen de pasgekozen Labour-regering en de Britse vakbonden hield onder andere een grotere publieke invloed op de grote ondernemingen in.²⁰

Omdat in de praktijk monetarisme en 'supply-side-economics' worden gekombineerd en omdat directe planning onverenigbaar is met kapitalistische verhoudingen, bleef er in essentie voor de overheden in Nederland en het Verenigd Koninkrijk slechts een keuze tussen het verbeteren van de aanbodzijde of het intensiveren van de bestedingspolitiek. Daarbij doet zich echter een fundamenteel probleem voor. Een benadrukking van de aanbodzijde (lage loonkosten, hoge produktiviteit) gaat ten koste van de effectieve vraag, waardoor de realisatie van de winsten bemoeilijkt wordt. Wordt daarentegen een politiek van bestedingsimpulsen gevoerd, dan stijgen weliswaar de winsten maar zullen de vakbonden ook hogere eisen stellen op het gebied van loon, zeggenschap, werktijden, investeringen en dergelijke. De positie van het management wordt dan ondermijnd. Glyn en Harrison²¹ konkluderen dat dit "fundamentele probleem voor 'het kapitaal'" op termijn onoplosbaar is en dat men moet overgaan op (demokratische) planningsmethoden, waarbij de vakbeweging betrokken is. Deze laatste is immers niet bereid zich te matigen ten behoeve van het herstel van kapitalistische produktieverhoudingen. Later in dit artikel zal bekeken worden in hoeverre er een soortgelijk probleem voor 'het kapitaal' bestaat in Nederland. Eerst zal nu echter bekeken moeten worden wat de gekozen oplossingen waren van de beide overheden en of deze in de loop der jaren zeventig zijn veranderd.

4 Van expansieve naar kontraktieve politiek: de gekozen 'oplossingen'

De jaren zeventig luidden het eind in van de naoorlogse 'gouden eeuw'. In plaats van in een beleid gericht op verhoging van bestedingen, hebben de nationale overheden hun heil gezocht in het laten 'uitzielen' van het economisch stelsel. Alles wijst erop (zie paragraaf 2) dat de medicijn erger was dan de kwaal. Zowel in het Verenigd Koninkrijk als in Nederland werd de werkgelegenheid van hoofddoelstelling van de economische politiek tot afgeleide doelstelling. *Inflatiebestrijding* werd steeds meer gezien als een conditio sine qua non voor de bestrijding van de werkloosheid.²²

145

20. *Full Employment Priority*, a.w., p. 76.

21. A. Glyn en J. Harrison, *The British Economic Disaster*, Londen

1980, p. 27.

22. P.A.G. Landsbergen, *Het Economiedebat*, Amsterdam 1980, p. 31.

Opmerkelijk genoeg vinden de laatste stuiptrekkingen van het naoorlogse keynesianisme plaats tijdens regeerperiodes van sociaal-demokratische partijen. In beide landen waren de regeringen aan de macht gekomen met beloften tot uitbreiding van de werkgelegenheid in de publieke sektor en vergroting van de centrale controle over de economische activiteit. Maar in het Verenigd Koninkrijk was reeds na één jaar "een komplette ommekeer in Labours economische doelstellingen"²³ zichtbaar en Duisenberg (de Nederlandse minister van Financiën) kwam in 1975 met zijn '1%-norm', die een beperking inhield van de overheidsbestedingen. Het bevorderen van werkgelegenheidsgroei was niet langer meer de taak van de overheid; deze zou slechts moeten zorgen voor gunstige voorwaarden aan de aanbodzijde (loonmatiging, scholing van arbeid, vergroting van de arbeidsmobiliteit, investeringspremies, belastingvoordelen en in het Verenigd Koninkrijk afschaffing van de wettelijke bescherming van de vakorganisaties²⁴), om zo de winstperspektieven voor de partikuliere investeerders te verbeteren. In toenemende mate werden er kausale verbanden gelegd tussen inflatie en werkloosheid. De oorzaken van de inflatie zochten de regeringswoordvoerders in te hoge loonkosten, te grote overheids-tekorten en in de te grote geldgroei oftewel 'teveel leuke dingen voor de mensen'.²⁵

In 1979 werd door Thatcher het keynesianisme volledig afgezworen. De huidige politiek (een mengsel van monetarisme en 'aanbod-economie') kent drie hoofddoelstellingen: beperking van de geldschepping, beperking van de overheidsschuld en het handhaven van 's lands internationale kredietwaardigheid.²⁶ Ook de Nederlandse economische politiek is beïnvloed door het monetarisme: volgens Kessler²⁷ is het beleid van de monetaire autoriteiten in de eerste plaats gericht op de beheersing van de hoeveelheid munten en bankbiljetten in omloop; bovendien zijn ministers van Financiën onophoudelijk ernstig bezorgd over de groei

23. Glyn en Harrison, a.w., p. 103.

24. K. Coutts e.a., *The Economic Consequences of Mrs. Thatcher*, *Cambridge Journal of Economics*, 1981, p. 83.

25. Voor een theoretische kritiek op het gammele bouwwerk dat 'supply-side-economics' wordt genoemd, is in het bijzonder S. Weintraubs artikel (*Keynesian Demand Serendipity in Supply-Side Economics*, *Journal of Post-Keynesian*

Economics, 1982, pp. 181-91) interessant.

26. B. Hopkin, *The Development of Demand Management*, in: F. Craincross (red.), *Changing Perceptions of Economic Policy*, p. 46.

27. G.A. Kessler, *The Impact of Monetary and Exchange Rate Policies on Employment*, mimeo, Groningen 1980, p. 11.

van het overheidstekort; en tenslotte bepleitte Zijlstra, de toenmalige president van De Nederlandsche Bank, de terugkeer van Nederland in de internationale 'eredivisie' van kredietwaardigheid, via bezuinigingen op de overheidsuitgaven — zijn calvinistische 'sound-finance'-theorie luidt immers: "een gat in de schatkist is een gat in de betalingsbalans".²⁸ De kosten van deze politiek zijn groot. De restriktieve politiek van Thatcher heeft tot nu toe slechts een averechtse werking gehad: lagere werkgelegenheid, lagere investeringen en productie tegenover hogere inflatie, overheidstekorten en belastingdruk en, mede door het dure pond sterling, een verslechterende internationale concurrentiepositie.²⁹ Het is geen wonder dat de arbeidersbeweging dit beleid niet neemt; sinds 1926 is er niet zoveel gèstaakt als in het eerste jaar van Thatcher.

In Nederland treft men een soortgelijke situatie aan, met uitzondering van de militante reactie van de vakbonden. In het bijzonder staat het sociale verzekeringsstelsel onder druk. Brenner³⁰ geeft een overzicht van maatregelen die de kosten van de crisis door de faktor 'arbeid' laten dragen. Het gaat om verruiming van het begrip 'passende arbeid', introductie van eigen risico, beperking van het recht op uitkering bij werkloosheid, verlaging van de jeugdlonen, (beperkte) herintroductie van de kinderarbeid enzovoort.

Het feitelijke gevolg van deze bezuinigingen en maatregelen is een verdere verschuiving van politieke macht van 'arbeid' naar 'kapitaal'. Er gaan nu dan ook zelfs in de Nederlandse vakbonden stemmen op die wijzen op dit politieke effect van het voortduren van de crisis voor de machtsverhouding 'arbeid'-'kapitaal'. De voorzitter van de Bouwbond FNV stelde tijdens een bondsbijeenkomst dat "... er spraké (is) van een groeiend anti-arbeidersklimaat in crisistijd en van min of meer vakbondsvijandige ontwikkelingen (...). De werkgevers wensen de werknemers flink de duimschroeven aan te draaien en ze lappen afspraken aan hun laars".³¹

Deze werkelijke gang van zaken hangt samen met de matigings- en 'sound-finance'-politiek, waarvan het de "sociale functie is, het werkgelegenheidsniveau (weer) afhankelijk te maken van de gemoedstoestand van de kapitaalbezitters".³² De onderbesteding als gevolg van de matigende overheid verlaagt de winsten, maar dat is de prijs die voor de vergrote politieke en sociale macht van 'het kapitaal' betaald moet worden.

28. H. Visser, Het verslag van De Nederlandsche Bank over het jaar 1980, *ESB*, 1980, p. 473.
29. Coutts, a.w., pp. 84-8.

30. Brenner, a.w., pp. 47-8.

31. *De Volkskrant*, 2 juni 1982.

32. Kalecki, a.w., p. 139.

5 De keynesiaanse keuzen

De beperking van de geldgroei die de monetaristische politiek voorschrijft, betekent dat de banken minder geld kunnen uitlenen. De effectieve vraag wordt daarmee gekort door monetaire restrikties. In een vlijmscherp commentaar op de economische politiek van Churchill in de jaren twintig schreef Keynes de volgende nog actuele woorden: "Kredietbeperking is een ongelooflijk machtig instrument (...). Het eigenlijke doel van 'duur geld' is het in toom houden van een opkomende hausse. Wee degene wiens geloof hem leidt het te gebruiken om een recessie te versterken".³³

Volgens twee recente studies heeft het huidige matigingsbeleid, net als ten tijde van Keynes, een averechts effect. Kuipers en Van Zon zien enerzijds in de groei van de werkloosheid en de onderbezetting van het productieapparaat de *irrationaliteit* van de economische crisis, anderzijds zijn zij niet blind voor het probleem dat in dit artikel is aangeduid als het 'fundamenteel probleem voor het kapitaal'. Maar zij zien tevens een uitweg: "De aard van het beleidsdilemma wijst duidelijk in de richting van een twee-sporen-beleid: een expansief beleid om het capaciteitsgebruik te verbeteren en een loonpolitiek voor de matiging van de reële lonen (...) die een voorwaarde is voor de stijging van de vraag naar arbeid".³⁴ En de auteurs vervolgen met de stelling dat een dergelijke politiek de werkloosheid zou kunnen halveren in 1985.

Barker onderzocht de mate waarin verschillende beleidsvariabelen kunnen bijdragen tot de bestrijding van de werkloosheid in het Verenigd Koninkrijk. Importtarieven en -quota, werkgelegenheids-subsidies en devaluatie van het pond kunnen enig effect hebben. Het effect van verlaging van de interestvoet zal per saldo negatief zijn; weliswaar stijgt de investeringsneiging, maar de beleggers besteden minder, vanwege lagere rente-inkomsten. Ook de door 'aanbod-ekonomen' zo sterk bepleite belastingverlaging heeft een averechts effect; deze verhoogt slechts de invoer en daarmee het tekort op de betalingsbalans en zal de binnenlandse werkgelegenheid nauwelijks doen stijgen. Barker konkludeert dat een combinatie van een inkomenspolitiek, gekombineerd met verlaging van sociale premies en investeringsprojecten van de overheid zal leiden tot groei en werkgelegenheid, zonder vergrote overheidsschuld (door inverdieneffecten) of een groter tekort op de betalingsbalans.³⁵

---

33. J.M. Keynes, *The Economic Consequences of Mr. Churchill* (1925), in: *The Collected Writings of John Maynard Keynes IX*, Londen

1971, p. 371.

34. Kuipers en Van Zon, pp. 69-70.

35. Barker, a.w., pp. 26 e.v.

In beide landen is een herstel van de kapitalistische orde via een keynesiaanse bestedingspolitiek mogelijk. Nu wacht de tweede vraag van dit artikel op een antwoord: is deze keynesiaanse oplossing acceptabel voor de vakbeweging?³⁶

6 Werkloosheid en de kracht van de arbeidersbeweging

Deze tweede vraag kan worden geherformuleerd tot: zijn de arbeiders bereid offers te brengen ten behoeve van kapitalistisch herstel onder druk van de werkloosheid?

Op individueel niveau lijkt dat wel zo te zijn. Uit een ekonometrisch onderzoek naar de arbeidsproductiviteit in Noord-Amerika werd gekonkludeerd dat een gedeelte van de fluktuaties in arbeidsproductiviteit slechts verklaarbaar is uit de werkloosheidsgraad: "Het geschatte werkloosheidseffekt (suggereert) dat een stijging in het werkloosheidspercentage van 4,5% naar 5,5% resulteert in een gemiddelde stijging van de produktiviteit per arbeidsuur van ongeveer 1,2%".³⁷ Voorts bleek de grootte van dit effect omgekeerd evenredig te zijn met de organisatie- en scholingsgraad van de werknemers. Vakbonden en scholing verschaffen de arbeiders klaarblijkelijk bescherming tegen verhoogde prestatie-eisen onder dreiging van ontslag. Aangenomen moet worden dat een dergelijk werkloosheidseffekt ook van invloed is op de Britse en Nederlandse individuele arbeider.

Een andere vraag is of de arbeiders als *georganiseerde* klasse bereid zijn een offer te brengen voor herstel van de oude verhoudingen in de bedrijven. Een tweetal maatstaven kunnen een indicatie geven voor de graad van volgzzaamheid/militantie van de arbeidersklasse: de graad van vakbondsorganisatie, en het aantal verloren arbeidsdagen per jaar door werkstakingen.³⁸ Tabel 6 geeft een

---

36. Een even relevante vraag is of de faktor 'kapitaal' van oordeel is dat de ekonomie voldoende is 'uitgeziekt', en dat de macht van 'de arbeid' voldoende gebroken is. Deze vraag laten we hier terzijde, maar de roep van grootwinkeliers (A. Heijn) en de sterker wordende geluiden uit de Centraal Economische Commissie en de OECD vóór een stimulerend beleid, doen vermoeden dat er tekenen van 'uitgeziekt zijn' zichtbaar worden. Ook Henry Kissingers recente pleidooi voor een internationaal stimuleringsprogramma (vertaald opgenomen in *Intermediair*: Een reddingsplan voor de wereld-economie, 4 febr. 1983) duidt in deze richting.

37. G. Oster, *Labour Relations and Demand Relations: a Case Study of the 'Unemployment Effect'*, *Cambridge Journal of Economics*, 1980, p. 338.

38. Een derde maatstaf zou kunnen zijn: de mate van klassebewustzijn van de arbeiders. Recent onderzoek daarnaar is niet bekend, maar in 1948 vonden Amerikaanse onderzoekers in Europa de hoogste (!) graad van klassebewustzijn in Nederland. A. Lijphart (*Verzuiling, Pacificatie en Kentering in de Nederlandse Politiek*, Amsterdam 1976, pp. 32-3) verklaart de desondanks grote arbeidsvrede in Nederland uit het fenomeen 'verzuiling'.

Klasse-activiteit van werknemers

jaar	organisatiegraad van werknemers (1)		werkdagen per jaar per werknemer (2)	% dagen gestaakt (4)	stakingsdagen per jaar per werknemer	
	Nederland	Verenigd Koninkrijk (2)			Nederland (5) = (3)x(4)	Verenigd Koninkrijk (6)
1970	38	49	220	0.027	0.06	0.49
1971	39	50	219	0.010	0.02	0.61
1972	39	51	218	0.013	0.03	1.08
1973	40	51	217	0.059	0.13	0.32
1974	40	52	216	0.001	0.00	0.65
1975	40	54	215	0.000	0.00	0.27
1976	40	55	214	0.002	0.00	0.15
1977	41	57	213	0.024	0.05	0.45
1978	40	58	212	0.000	0.00	0.42
1979	40	59	211	0.031	0.07	1.35 (3)
1980	39	58	210	0.006	0.01	0.55 (3)
1981	38	—	209	0.002	0.00	—

(1) Vakbondslidental: werknemersaantal.

(2) Ongepubliceerde schattingen van A. Maddison, Groningen 1982.

(3) ILO, *Yearbook of Labour Statistics*, Genève 1982.

Bronnen:

(1), (4) CBS, *Sociale Maandstatistiek*, 's-Gravenhage.(2) CSO, *Annual Abstract of Statistics*, Londen.(6) A. Maddison, Monitoring the Labour Market, *Review of Income & Wealth*, 1980, p. 189.

overzicht van de waarden van beide maatstaven over de beschouwde periode. In deze tabel vallen enkele tendensen op. De Nederlandse organisatiegraad is relatief laag en er wordt hier te lande nauwelijks gestaakt. Ook daalt met het dieper worden van de crisis de organisatiegraad van de Nederlandse arbeidersklasse. In het Verenigd Koninkrijk echter blijft de stakingsactiviteit gemiddeld genomen op een onverminderd hoog niveau en sluiten steeds meer werkenden zich bij een vakbond aan. Het lijkt erop dat de crisis in Nederland wél en in het Verenigd Koninkrijk niet slaagt in het breken van de arbeidersklasse.³⁹ In ieder geval is de Britse arbeidersbeweging beduidend minder volgzaam dan de Nederlandse.

Welhaast ondenkbaar is het prijsgeven door de Britse bonden van hun invloed op de 'shop-floor', in de werkplaats. Daar hebben de bonden een remmende werking op het innovatieproces, waardoor de machtspositie van 'het kapitaal' in het produktieproces wordt beperkt.⁴⁰ Ook zien de vakbonden niet graag de loonpolitiek terugkomen. Tussen 1948 en 1977 werd er gedurende veertien jaar een centrale loonpolitiek gevolgd, de reële lonen daalden toen per saldo 2%, in de overige veertien jaar stegen de reële lonen met 45%.⁴¹ Zelfs Lord Kaldor, die een fervent voorstander is van een keynesiaanse inkomenspolitiek, schrijft in een rapport aan het Britse parlement: "(een inkomenspolitiek) ligt niet binnen de kunst van het mogelijke ('within the art of the possible') in Groot-Brittannië op korte of zelfs middellange termijn".⁴² De Nederlandse situatie geeft een totaal tegengesteld beeld. Werkgevers zijn van oordeel dat "de arbeidsverhoudingen nog steeds goed zijn"⁴³ Schattingen van Keizer⁴⁴ laten zien dat de werkloosheid tussen 1970 en 1980 in toenemende mate als een rem op de loonstijgingen bóven de prijskompensatie heeft gewerkt. Ook uit dit feit moet de konklusie getrokken worden, dat de Nederlandse vakbeweging en de Nederlandse arbeiders zich makkelijker naar de matigingsideologie van de overheid en de werkgevers schikken dan de Britse arbeidersklasse.

---

39. De voorspelling van de OECD dat "... de grotere flexibiliteit van de arbeid in het veranderen van gewoonten en in het accepteren van nieuwe technologie" die nu zou bestaan, zal leiden tot hogere industriële investeringen duidt erop dat de Britse arbeidersklasse wél toegeeft aan 'het kapitaal' (OECD, *Economic Outlook*, juli 1982, p. 99).

40. Kilpatrick en Lawson (a.w., p. 92) wijten de industrialisatie gedeeltelijk aan vakbondskracht.

41. *The Alternative Economic Strategy. A Labour Movement Response to the Economic Crisis*, CSE London Working Group, Londen 1980, p. 127.

42. Geciteerd in M. Wilkinson, 'UK Monetary Policy 1979-81: Policy, Events and Mechanisms of Control', *Economics*, 1982, p. 6.

43. Brenner, a.w., p. 75.

44. P.K. Keizer, *Inflatie. Een institutionele benadering* (dissertatie), Groningen 1982, p. 263.

In de afgelopen jaren heeft zich in het Verenigd Koninkrijk een beweging van leden van de Labour Party en de vakbeweging gevormd die zich schaaft rond het nastreven van een 'alternatieve economische strategie'. Het is het enige alternatief in een situatie waar investeringsstakingen van 'het kapitaal' of werkstakingen van 'de arbeid' zowel monetaristische als keynesiaanse successen verhinderen. De voorgestane alternatieve politiek wil enerzijds tegemoet komen aan de eisen tot verhoging van het levenspeil en de werkgelegenheid van de arbeidersbeweging, en anderzijds door 'planovereenkomsten' met het partikuliere bedrijfsleven voorkomen dat een effectieve investeringsstaking op gaat treden. Ook centrale controle op handels- en kapitaalverkeer over de grenzen, een prijsbeleid en een sektorstructuurbeleid behoren tot deze strategie.⁴⁵ Door overcentralisatie en bureaucratisering wordt de medewerking van de vakbeweging aan de nieuwe politiek bedreigd. Williams acht dan ook "een duidelijke en formele organisatie van een aktiever en beter geïnformeerd democratisch proces"⁴⁶ essentieel.

De aanhangers van de 'alternatieve economische strategie' vormen geen politiek blok; toch komt Sharples in een overzichtsartikel over de voorgestelde maatregelen tot de konklusie dat "over het geheel genomen de strategie een potentieel socialistisch en overgangskarakter draagt"⁴⁷.

Met betrekking tot Nederland kan waarschijnlijk worden volstaan met een combinatie van inkomensmatiging en bestedingsimpulsen door de overheid om het industrieel herstel te stimuleren. Een Nederlandse alternatieve strategie zal minder kans hebben brede steun te verwerven onder arbeiders en hun organisaties dan het Britse voorbeeld. In 1970 reeds verwoordde PvdA-voorman Den Uyl waarschijnlijk de huidige gevoelens van de Nederlandse arbeiders: "de PvdA moet werken binnen bestaande organen en structuren, terwijl daar kapitalistische smetten aan kleven. Wie dat niet wil en het liever op de grote kladderadatsch laat aankomen, roept catastrofes op".⁴⁸

45. *Alternative Economic Strategy*, a.w., p. 6. Glyn en Harrison (a.w., pp. 147-64) zien ook deze strategie mislukken, omdat er onvoldoende met het kapitalisme wordt afgerekend.

46. R. Williams, *An Alternative Politics*, in: R. Miliband en J. Saville (red.), *The Socialist Register 1981*, Londen 1981, p. 9.

47. A. Sharples, *Alternative Economic Strategies - Labour Movement Responses to the Crisis*, in: D. Currie en R. Smith (red.), *Socialist Economic Review*, Londen 1981, p. 90.

48. J.M. den Uyl, *De smalle marge van democratische politiek (1970)*, in: idem, *Inzicht en Uitzicht. Opstellen over economie en politiek*, Amsterdam 1978, pp. 156-7.